

4. Киричук О. В. Діалог у контексті педагогічної взаємодії // Діалогічна взаємодія у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи: Книга для вчителя / За ред. В.В. Андрієвської, Г.О. Балла, А.Г. Волинця та ін. – К.: ІЗМН, 1997. – С. 31-46.
5. Кларин М.В. Инновации в обучении. Метафоры и модели. Анализ зарубежного опыта. – М.: Наука, 1997. – 223 с.
6. Педагогічна майстерність: Підручник / І.Я.Зязюн, Л.В.Крамущенко, І.Ф.Кривонос та ін.; За ред. І.А.Зязюна. – К.: Вища школа, 2004. – 422 с.
7. Психологические особенности ориентации педагогов на личностную модель взаимодействия с детьми / Под редакцией В.Г. Маралова. – М.: Академический Проект: Парадигма, 2005. – 288 с.
8. Психология современного подростка / Под ред Д.И. Фельдштейна. – М.: Педагогика, 1987. – 240 с.
9. Ремшмидт Х. Подростковый и юношеский возраст: проблемы становления личности. – М.: Мир, 1994. – 319 с.
10. Семиченко В.А. Психология педагогической деятельности: Навч. посіб. – К.: Вища школа, 2004. – 335 с.

The role of communication dialogue in teachers interactive co-operation with pupils is analysed in the article

Key words: communication dialogue, interactive co-operating.

Отримано: 3.03.2010

УДК 159.923.159.922.1

Л.Д. Тодорів, Н.І.Яворська

Гендерна специфіка формування інтерпретативних схем оцінювання "Я" підлітками в молодіжній спільноті

Стаття присвячена проблемі формування гендерної ідентичності у підлітковому віці. У статті розглядаються питання гендерної соціалізації, механізмів формування інтерпретативних схем суб'єктивного досвіду оцінювання свого Я підлітком. Розкривається гендерна специфіка формування інтерпретативних схем оцінки Я у підлітковому віці.

Аналізуються особливості формування таких схем у юнаків та дівчат різних молодіжних спільнот. Розкривається роль молодіжних субкультур у формуванні гендерної ідентичності підлітка.

Ключові слова: соціалізація, гендерна ідентичність, інтерпретативна схема, молодіжна субкультура, молодіжна спільнота.

Статья посвящена проблеме формирования гендерной идентичности подростка. В этой статье рассматриваются актуальные вопросы гендерной социализации, механизмов формирования интерпретационных схем субъективного опыта оценивания Я подростками. Анализируются гендерная специфика формирования таких схем у детей разных молодежных субкультур. Раскрывается роль молодежных субкультур в процессе формирования гендерной идентичности подростка.

Ключевые слова: социализация, гендерная идентичность, интерпретационная схема, молодежная субкультура, молодежное сообщество.

Актуальність. Стаття є базовою характеристикою особистості, яка значною мірою визначає наше існування у світі, життєтворення та самоздійснення. Однак наш досвід, а не гендер сам по собі, визначає, як нам поводити себе, як будувати майбутнє, сприймати теперішнє та оцінювати минуле. Неможливо уявити формування такого досвіду без соціокультурних схем, настанов, які є характерними для кожної культури, історичної епохи, серед чоловіків і жінок однієї і тієї ж культури, протягом одного життя. У процесі соціалізації індивід засвоює норми мужності і жіночності, схеми, моделі статево-рольового самовияву, набуває досвіду бути чоловіком чи жінкою. Формування такого досвіду має як вікову так і гендерну специфіку. Особливо яскраво даний процес відбувається у підлітковому віці, коли завдяки розвитку рефлексивним механізмам самосвідомості конструюється статево-рольова ідентичність, формується гендерна специфіка самовияву. Основним соціально-психологічним механізмом такого конструювання, на нашу думку, є молодіжна субкультура. Тому мета статті полягає у розкритті особливостей формування гендерної ідентичності підлітка в умовах молодіжної спільноти.

Гендерна ідентичність є важливим аспектом самосвідомості особистості, що описує переживання людиною себе як представника певної статі. Це твердження є базовою характеристикою особистості, яка формується внаслідок інтеріоризації гендерних уявлень, стереотипів, схем, переломлюючись через індивідуально-психологічні та вікові особливості і визначає ставлення індивіда до себе як до чоловіка чи жінки. Психологічна стаття є базовою категорією особистості, яка значною мірою визначає її самовиявлення. У сучасних дослідженнях процес формування гендерної ідентичності

розглядається або з позиції біологічних (природного відбору статевооптимальних властивостей (Г.Айзенк, В.Біанні, В.Геодакян та ін)), або з позиції впливу соціального середовища на мікро- та макрорівнях відповідно до біологічної статі. Саме другий підхід ми беремо за основу нашого дослідження.

У межах другого напрямку можна виділити дві традиції інтерпретації природи формування психологічної статі. Згідно з першою, гендерна ідентичність є “приписною”, оскільки індивід не обирає її, вона надається йому від народження та залежить від культурних взірців, що притаманні суспільству, в якому він живе і автоматично ідентифікує себе з певними спільнотами.

Більш сучасний підхід доводить обов’язкову наявність вибору у суб’єкта ідентифікації, оскільки, як відзначає Т.В.Говорун, суб’єктна ідентифікація необов’язково співпадає з об’єктивною категоризацією [4]. Тому більшість психологів відстоюють думку про те, що набуття статевої ідентичності потрібно розглядати як процес соціальний (В.В.Абраменкова, Ю.Є.Альошина, Ш.Берн, Т.В.Бендас, А.С.Волович, І.С.Кльоцина та ін.), в ході якого відбувається засвоєння індивідом, в залежності від біологічної статі, соціальної ролі та пов’язаних з нею прав і обов’язків. З іншого боку, це процес психологічний (В.О.Васютинський, Т.В.Говорун, В.Є.Жаган, І.С.Кон та ін.), оскільки він передбачає усвідомлення своєї статі та психосексуальної ідентичності через самоприйняття, самовизначення, саморефлексію. У нашому дослідженні процес формування гендерної ідентичності розглядаємо як соціально-психологічний, який відбувається протягом життя людини.

Формування психологічної статі проходить у процесі соціалізації. Дитина приходить у світ певної біологічної статі, в залежності від якої вона повинна за допомогою статевої соціалізації інтегруватися у суспільство, засвоїти його соціокультурний досвід, який відображає статево-типіві цінності, уявлення, моделі, схеми поведінки. Іншими словами, у процесі диференційованої соціалізації індивід повинен набути статево-рольового досвіду, взірці якого пропонує культура суспільства, в якому він перебуває. Засвоєння адекватної гендерної ролі, поведінки забезпечує успішну включеність особистості у соціальне середовище, повноцінну адаптацію. Тому основними детермінантами формування гендерного досвіду особистості, психологічної статі є соціальне середовище на макро- та мікрорівнях, яке визначає норми, моделі, схеми її статево-рольової соціалізації.

У процесі диференційованої соціалізації відбувається засвоєння соціокультурного досвіду суспільства у вигляді існуючих гендерних уявлень, стереотипів, зразків, знань, які відображають існуючі

норми, стандарти статево-рольової поведінки типові для певного суспільства. Як відзначає О.М.Лактіонов, формуючи досвід, індивід структурує соціальне середовище у зрозумілих для нього координатах суб’єктивного простору і часу [8, с.182].

Основними механізмами передачі такого досвіду є: сім’я, школа, ЗМІ, різні спільноти, субкультури та ін. Інтерналізація соціального досвіду суспільства зумовлюється, з одного боку, схемами, стереотипами, які пропонує оточення, з іншого – суб’єктивно-змістовими конструктами, концептами індивіда, інтепретативними шкалами, схемами, які відіграють роль “фільтрів”, через які цей досвід пропускається і набуває статусу особистісного. Особистісний досвід зумовлює життєздійснення, самореалізацію, самовиявлення юнака чи юнки, чоловіка чи жінки. У процесі життєздійснення, вирішення життєвих завдань, цілей, реалізації задумів переструктурується система досвіду, утворюються нові конструкти, концепти, схеми суб’єктивного досвіду, які можуть визначати засвоєння нового досвіду. Отже, соціалізація передбачає інтерналізацію соціокультурного досвіду, конструювання власних уявлень, схем, концептів, зокрема статево-рольової поведінки.

Соціальні психологи виділяють дві фази статево-рольової соціалізації: 1) адаптивна (зовнішнє пристосування до існуючих гендерних відносин, норм, ролей); 2) інтеріоризації (внутрішнє засвоєння чоловічих і жіночих ролей, гендерних ставлень, цінностей). Отже, можна виділити первинну статево-рольову ідентичність, яка дає можливість дитині відносити себе до певної статі. У неї з’являються уявлення про себе, як хлопчика чи дівчинку, однак, дитина не спроможна їх обґрунтувати. Далі з’являється можливість розрізняти стать оточуючих людей на основі зовнішніх атрибутів та відчуття можливої зворотності статевої приналежності. Накінець, остаточне усвідомлення незворотності статі та підсилення диференціації самовияву, формування характерологічних рис, які стосуються певної статі.

Важливим періодом гендерної соціалізації є підлітковий вік, який саме припадає на період завершення першої фази і початку другої. Ряд дослідників виділяють нові детермінанти формування гендерної ідентичності саме на цьому віковому етапі. По-перше, фізіологічне дозрівання, що спонукає підлітка переглянути уявлення про свою зовнішність, а це, в свою чергу, формує нове ставлення до себе як до чоловіка чи жінки, зумовлюючи появу сексуальної ідентичності. По-друге, розвиток рефлексивних механізмів самосвідомості, дає можливість аналізувати, оцінювати свої уявлення про себе, виділяти нові, відкидати застарілі. Завдяки розвитку самосвідомості,

рефлексивним механізмом у підлітковому віці відбувається інтеріоризація гендерних уявлень, стереотипів у результаті чого з'являється система оцінок, самооцінок, система суб'єктивних значень, ставлень, шкал, які стають основою гендерної ідентичності індивіда. Підліток знає, як себе поводити, щоб бути прийнятним в тому чи іншому співтоваристві. Він підкреслює гендерно означену поведінку через зовнішній вигляд, манеру поведінки, спілкування. Замислюється над тим, кого він хоче наслідувати, на кого бути схожим, шукаючи потрібний образ. Сприйняття, оцінка себе та інших починає визначатися інтерпретативними схемами, стереотипами-концептами, які чітко фіксують гендерно типовий чи нетиповий стиль, спосіб дій у життєвих ситуаціях. У підлітковому віці процес конструювання таких систем не завершується, він триває протягом життя людини, щось зникає, наповнюється новим змістом, спростовується чи навпаки ускладнюється. У структурі досвіду людини існує ціла система інтерпретативних схем, які можуть існувати незалежно одна від одної і не зумовлювати одна одну, класифікуватися за різними основами, модальностями, сферами життєвої активності людини. Такі схеми називаємо інтерпретативними, оскільки вони визначають суб'єктивну категоризацію індивіда. Однак, на нашу думку, сформовані у такий спосіб схеми у підлітковому віці значною мірою визначають подальше формування психологічної статі та її життєздійснення. Отже, у підлітковому віці завершується перший етап набуття гендерної ідентичності, який характеризується інтеграцією, інтеріоризацією гендерних уявлень, стереотипів, моделей поведінки у структури Я. Починається новий етап у формуванні психологічної статі. Формуються інтерпретативні схеми, що відображають ще достатньо узагальнені, схематичні знання підлітка про гендерні ролі, суб'єктивно-оцінкові характеристики гендерної ідентичності, які будуть у подальшому визначати самовиявлення індивіда за маскуліним чи фемінним типом. Відбувається статева диференціація на рівні Я ідентичності, в якій вагоме місце займає гендерне Я.

Відбувається процес статевої диференціації між групами юнаків та дівчат. Як відзначає І.Кулагіна, для хлопців підлітків є характерною континуально-альтернативна модель поведінки, а для дівчат – континуально-ад'юнктивна. Тому у хлопців спостерігається загострення маскуліності, шляхом заперечення фемінності. Т.В.Говорун, відстежуючи відмінності у набутті гендерної ідентичності юнаками та дівчатами, дійшла висновку, що у дівчат цей процес проходить в більш ширшому і водночас конкретнішому рольовому діапазоні. Дівчина хоче бути, як пише дослідниця, як

мама, тітка, а це означає, що вона повинна виносити, народити, доглядати тощо; бути в майбутньому дружиною – що означає бути господинею, доброю подругою та ін. У юнаків майбутні статеві ролі (захисник, чоловік, професіонал тощо) є абстрактними, менше наповненими конкретними вміннями, навичками та якостями поведінки, що активізує пошук ідеального Я, процес самовизначення у прийнятій гендерній культурі [4].

У психолого-педагогічних та соціально-психологічних дослідженнях особлива увага приділяється питанням формування статевої ідентичності підлітка. Розкриваються основні механізми статевої соціалізації у сім'ї (Ю.Є.Альошина, С.Бем, А.Варга, В.О.Васютинський, Т.В.Говорун, М.Джонсон, Д.Екклз, А.Захаров, І.Кон, Ф.Райс Г.Рассел, та ін.), в умовах навчального процесу (Ш.Берн, Д.Двек, Т.В.Говорун, Р.Болс, Е.Буш, О.В.Кікінеджи, Д.Олдс, О.В.Попова та ін.), засобами масової інформації (І.В.Грошев, В. Кравець, Н.Кулінка та ін.), у групі ровесників (А.Є.Лічко, Ф.Райс, В.Г.Романова та ін.).

У зв'язку із новими тенденціями розвитку нашого суспільства, глобалізаційними процесами з'являються нові інституції соціалізації, до яких активно залучаються підлітки. До таких інституцій слід віднести молодіжні спільноти, які зародилися у західно-європейській культурі, активно поширюються на теренах пострадянського простору і які транслиують відповідні цінності, норми, стандарти, схеми статевої поведінки.

Сучасне суспільство, яке ґрунтується на розподілі соціальної стратифікації є системою, яка містить в собі величезну кількість різноманітних субкультур. Субкультура, як відзначає Ю.Волков, – це система цінностей, установок, способів поведінки і життєвих стилів певної соціальної спільноти [10]. Як зазначає сучасна соціологія, основним творцем та носієм субкультури є соціальна група, яка має культурні ознаки, за якими її відрізняють від інших спільнот. Соціологи пропонують різні визначення поняття “субкультура”, зокрема, субкультура – це: а) сукупність деяких негативно інтерпретованих норм і цінностей традиційної культури, що функціонують як культура злочинного прошарку; б) особлива форма організації людей – автономне, цілісне утворення усередині панівної культури, яке визначає стиль життя і мислення її носіїв та відрізняється своїми звичаями, нормами і цінностями; в) трансформована професійним мисленням система цінностей традиційної культури, яка отримала своєрідне світоглядне забарвлення [10]. Саме друге визначення відповідає нашим уявленням щодо ролі та призначення субкультури.

За способом виникнення розрізняють субкультури, які утворилися як позитивна реакція на соціальні і культурні потреби суспільства, та субкультури, які є негативною реакцією на існуючу панівну соціальну структуру і культуру [10]. Іншими словами, сучасні субкультури є специфічним способом диференціації розвинених національних і регіональних культур, у яких одночасно з основною класичною традицією існують своєрідні культурні утворення, які за змістом та формою відрізняються від основної. Оскільки нас цікавить молодіжна субкультура, то саме про неї далі буде йти мова.

Соціолог О. Якуба визначає молодіжну субкультуру як будь-яке об'єднання молоді, яке має власні елементи культури, а саме: мову, зовнішню атрибутику, традиції, норми і цінності [9]. У соціологічних дослідженнях виділяють п'ять основних характеристик молодіжної субкультури: 1) своєрідний стиль поведінки; 2) наявність власних норм, цінностей, картини світу, які відповідають вимогам певних соціальних категорій молоді; 3) наявність тенденцій до протиставлення себе суспільству; 4) зовнішня атрибутика, яка має символічне значення; 5) наявність ініціативного центру, який генерує нові дискурси [11].

Сучасні молодіжні субкультури відрізняються від тих, які існували раніше. Соціолог Р.Фольбрехт відзначає, що ранні молодіжні субкультури переважно зберігали залежність від середовища свого походження, яке визначало значною мірою їхню привабливість і доступність для молоді, підлітків. Сучасні молодіжні спільноти, на думку вченого, доволі віддалені від свого середовища виникнення, оскільки втратили власну історичну і культурну належність, а тому сприймаються відокремлено від конкретного суспільства. Найпоширенішими серед сучасної молоді, а особливо підлітків є такі молодіжні спільноти як панки, репери, готи, ему, райтери, чатівці, хіпі, рейвери, толкієністи, скінхеди та ін.

Актуальним, на нашу думку, є питання вивчення специфіки соціалізації підлітка у кожній такій спільноті. У рамках даної статті ми спробуємо розкрити механізм статевої соціалізації підлітків в умовах молодіжних субкультур не акцентуючи уваги на якійсь окремій спільноті. Актуальність такого дослідження, на нашу думку, з одного боку, зумовлена запитом часу, а з іншого – недостатньою висвітленістю даного питання, зокрема у соціально-психологічній літературі. Як свідчать наші дослідження, значна частина сучасних підлітків відносить себе до тієї чи іншої спільноти, в якій вони проводять свій вільний час від навчання, приймаючи всі атрибути, норми, вимоги, які їм там пропонуються. Причому такі процеси, останнім часом, почали

охоплювати і дітей сільської місцевості, що пояснюється стиранням умовних кордонів соціалізації між містом і селом. Тому безперечно, такі спільноти певним чином зумовлюють статевою соціалізацію, впливають на формування гендерної ідентичності підлітка, визначають конструювання його суб'єктивного досвіду.

У процесі нашого дослідження ми виявляли особливості інтерпретативних схем оцінювання себе підлітком, які визначають ставлення до себе. Даний віковий період є актуальним в плані конструювання інтерпретативних схем оцінювання себе як особи відповідної статі, які визначають формування гендерної ідентичності. Важливим соціально-психологічним механізмом формування таких схем юнака чи юнки є молодіжна спільнота, до якої належить підліток і приймає її уявлення про те, яким повинен бути хлопець, дівчина, який мати зовнішній вигляд, як поводити себе, як будувати стиль життя, якими смислами наповнювати його. Засвоєння культурних взірців спільноти відбувається шляхом ідентифікацій з іншими членами групи, їхніми авторитетами, шляхом інтерпретації їхніх дискурсів. Підліток намагається наслідувати своїх "кумирів" у стилі одягу, аксесуарів, поведінці. Дівчину-гота легко відрізнити від дівчини-емо, репера від рокера. У процесі взаємодії, спілкування відбувається засвоєння готових схем, які визначають сприйняття себе, уявлення про себе як хлопця чи дівчини, формування гендерної ідентичності.

З метою визначення гендерної конфігурації інтерпретативних схем оцінювання себе, ставлення до себе у підлітків проведено дослідження упродовж 2008 – 2009 років, в якому взяло участь 193 учні.

Для дослідження інтерпретативних схем суб'єктивного досвіду здійснено підбір необхідних методів. Ґрунтуючись на сучасних ідеях конструктивізму, які відстоюють прагнення зрозуміти психічну діяльність не в термінах причин та наслідків, а в термінах інтенцій, планів, взаємодій, колективних процедур, практик тощо. Іншими словами, питання в межах нової парадигми ставиться не про причини психологічних процесів, а про їх сенс. Тому у центрі психологічного дослідження опиняється лінгвістична або символічна взаємодія, і особливого значення набувають мовні, культурні чинники психологічної діяльності. Виходячи із таких міркувань, для вивчення суб'єктивного досвіду застосовувалися якісні методи зокрема, відкриті анкети, творчі самоописи, самопрезентаційні методи. Адже, як відзначає дослідник проблеми психології досвіду О.М.Лактіонов, людська мова мимовільно і природно для людини стає живим носієм досвіду [8, с. 247].

Якісний та кількісний аналіз результатів дозволив виокремити основні тенденції у формуванні гендерного досвіду підлітків, виділити

конфігурацію інтерпретативних схем оцінювання себе, ставлення до себе у юнаків і дівчат. Нами проаналізовані результати досліджуваних не тільки за гендерною ознакою, але й за приналежністю до певної спільноти та за місцем проживання (село/місто). Приналежність до молодіжної спільноти вказують переважно підлітки, які проживають у місті. До тієї чи іншої спільноти відносять себе 63,5% дівчат і 90,7% юнаків. Щодо підлітків, які проживають у сільській місцевості, то тільки 13,2% юнаків вказують свою приналежність до спільноти, щодо дівчат, то це питання для них не актуальне.

Основними категоріями оцінювання свого “Я” у підлітків є: Я-соціальне (формально-біографічні ролі), Я-зовнішність, Я-розумове (здібності, інтелект), Я-інтереси, вподобання, схильності, Я-інші, Я-статеве, Я-активність/пасивність, Я-переживання, емоції. Провідне значення в самоописах займає категорія “Я-соціальне”. Вона представлена об’єктивними характеристиками формально-біографічного типу (я-син/дочка, я-громадянин, патріот, я-учень/учениця та ін.). За даною категорією не виявлено відмінностей у групах юнаків та дівчат, які відносять себе до спільноти і які проживають у селі, що свідчить про незалежність таких характеристик Я від статі і умов соціалізації.

Категорія Я-стать є актуальною більшою мірою для юнаків, ніж для дівчат. Особливо для підлітків, які належать до спільнот (серед хлопців – 31%; дівчат – 19%). Щодо дітей села, то дана категорія з’являється тільки у 5,4% хлопців, у дівчат така категорія не з’являється у самоописах. Таку тенденцію можна пояснити гендерною специфікою формування статевої ідентичності підлітка. Отримані результати підтверджують уже існуючі, що у хлопців процес формування гендерної ідентичності є більш складним, суперечливим. Хлопця-підлітка більшою мірою, ніж дівчину хвилюють питання, який це “правильний хлопець”, щоб відповідав стандартам, які пропонують оточення, і де цей образ знайти; як проявляти себе, аби бути справжнім чоловіком, щоб ніхто не дорікнув.

Виявлено відмінності за категорією Я-зовнішність. Дана категорія є актуальною як для юнаків, так і для дівчат. Оцінювання зовнішності у дівчат відбувається за схемою “приваблива/неприваблива”, “красива”, “симпатична”, причому незалежно від місця їхнього проживання. У юнаків виявлено відмінності у схемах оцінок. Ті групи юнаків, які соціалізуються у спільнотах, більшою мірою застосовують схему оцінки зовнішності “модний/немодний”, “стильний/нестильний”, “сильний/слабкий”. Характеристика “модний”, “стильний” зустрічається у даній групі обстежуваних у 50%. Жодного разу вона не зустрічається у юнаків і дівчат села і

тільки у 19,5% дівчат міста. Юнаки села для оцінки зовнішності застосовують переважно маскуліні характеристики (атлетичної будови, м’язистий, високий, кремезний, акуратний). На нашу думку, такі результати яскраво ілюструють роль засобів соціалізації. У молодіжних спільнотах суттєвого значення надають атрибутам зовнішнього вигляду. Стильність є умовою перебування підлітка в спільноті, прийняття його. Дотримання вимог сприяє самоствердженню, а відтак і формуванню його Я, індивідуальності.

Категорія Я-розумове є актуальною незалежно від статі й місця проживання. Зустрічається вона у дівчат (24% – місто; 38% – село) і юнаків (33% – місто; 35% – село). Оцінювання даної категорії у дівчат відбувається за схемою “розумна/нерозумна”, “творча/нетворча”. Юнаки застосовують децю іншу схему – “розумний/нерозумний”, “допитливий/недопитливий”, “талановитий-неталановитий”. Слід зазначити, що у юнаків, особливо села, переважають негативні полюси в оцінюванні розумових здібностей. Дівчата більш позитивно оцінюють свої здібності, що ще раз підтверджує тезу про суперечливість і складність формування ідентичності хлопця підлітка. Також негативні оцінки розумових здібностей хлопців підлітків пояснюємо кращими навчальними успіхами у дівчат саме у цьому віці. Причому такі тенденції особливо спостерігаються у селі.

Однією з найважливіших категорій у самоописах підлітків є “Я-інтереси, вподобання”. Тут можна помітити гендерну специфіку. У самоописах юнаків дана категорія є більш актуальною (40% – місто; 75% – село), ніж у дівчат (14% – місто; 20% – село). Виявлено відмінності між групами досліджуваних міста і села. У дітей міста переважає інтерес до музики (25% – юнаки; 27% – дівчата), до спорту (39% – юнаки); у сільських дітей – до спорту (73,7% – юнаки; 28,2% – дівчата). Відмінності в інтересах значною мірою зумовлені різними умовами соціалізації, доступністю реалізувати свої інтереси, захоплення. Юнаки і дівчата, які перебувають у молодіжних спільнотах засвоюють її культуру часто саме через музику. Більший інтерес до спорту у юнаків, особливо міста, пояснюється гендерною специфікою формування інтересів.

Важливою категорією самописів є Я-інші. Дана категорія містить характеристики, які є результатом міжособистісного спілкування підлітка і які визначають це спілкування. Найбільш актуальною вона є у дівчат (100% – місто; 92% – село). У хлопців вона менш актуальна (31% – місто; 54% – село). У дівчат оцінювання себе за даною категорією відбувається за схемою “дружелюбна/недружелюбна”, “привітна/непривітна”, “весела/сумна”, у юнаків – “веселий/сумний”, “доброзичливий/поганий”, “відвертий”, “спра-

ведливий”. Юнаки села більш деталізовано оцінюють характеристики, що визначають міжособистісне спілкування, застосовуючи схему “дружелюбний”, “веселий/сумний”, “інтелегентний”, “добрий/поганий” “відважний”, “справедливий”, “чесний”. Дівчата даної групи, крім характеристик “дружелюбна/недружелюбна”, “весела/сумна”, використовують характеристики, що відображають емпатійне ставлення до інших, наприклад, “співчутлива”, “милосердна”, “любляча”. Переважають позитивні оцінки у обидвох групах досліджуваних. Саме за даною категорією можна побачити концептуалізацію Я за гендерною схемою, маскільність-фемінність. Юнаки актуалізують риси відповідальності, справедливості, сили, а дівчата – емпатії.

У категорії “Я-активність” є гендерна специфіка. Частіше використовується у самоописах юнаків (20,5% – місто; 73% – село), у дівчат дещо рідше (14% – місто; 49% – село). Крім того, дана категорія значною мірою визначається місцем проживання. Самооцінка за даною категорією у юнаків і дівчат здійснюється за схемою “працьовитий-лінивий”, відмінність у актуальності полюса. “Працьовитість” характерна для дівчат (56%) і юнаків (65,8%) села. Щодо міських, то їм притаманний протилежний полюс категорії – “лінива(ий)” (25% – дівчат і 22,2% – юнаків). Використовується також схема “спритний”, “енергійний, рухливий”, яка є характерною переважно для юнаків. Переважання категорії “Я-активність” у юнаків пояснюється особливістю гендерної соціалізації підлітків. На рівні стереотипу оточення більшою мірою очікує активності від чоловіка, ніж від жінки. Тому активність дівчат описується за схемою “працьовита-лінива”. Дівчина повинна бути працьовитою, виконувати обов’язки по господарству. Хлопець важливо, щоб був активний, рухливий, сильний, але йому поки що не зрозуміло, для чого це.

Виявлено відмінності у значущості категорії “Я-переживання, емоції”. Дана категорія є більш актуальною для самописів дівчат (17% – місто; 39% – село). У хлопців вона дуже слабо представлена (3% – місто; 8% – село). Переважно використовується схема оцінювання “емоційна/неемоційна”, “любляча/нелюбляча”. Оцінки стосуються тільки позитивного полюсу. У дівчат прояв емоцій, переживань заохочується, підтримується дорослими з самого дитинства, хлопчиків виховують стриманими, виваженими, оскільки саме такими, на думку соціуму, повинен бути чоловік. Тому підліток знає ці вимоги і намагається їх виконувати, про що свідчать отримані результати.

Отже, отримані результати дослідження дають можливість зробити ряд **висновків**. Формування гендерної ідентичності осо-

бистості відбувається у процесі соціалізації, в ході якої індивід засвоює норми, вимоги, схеми, моделі статоворольової поведінки, що існують у соціокультурному просторі, в якому живе індивід. Тому становлення психологічної статі розглядається як соціальний і психологічний процес. Важливим етапом у формуванні гендерної ідентичності є підлітковий вік, коли засвоюються гендерні стереотипи, схеми статоворольової поведінки, інтеріоризуються гендерні уявлення, стають структурами Я – ідентичності, формуються інтерпретативні схеми, які визначають оцінку себе та інших.

У підлітковому віці важливу роль у формуванні інтерпретативних схем відіграють молодіжні спільноти, які є носіями цінностей певної культури. Конструювання інтерпретативних схем, їх гендерна специфіка значною мірою буде залежати від схем, які пропонує спільнота, до якої належить підліток. Домінування маскуліних, фемінних чи андрогенних установок у спільноті буде визначати формування відповідних схем, а відтак – і гендерної ідентичності. У структурі гендерної ідентичності підлітка з’являється система інтерпретативних схем оцінювання себе та інших. Основними категоріями оцінювання є: зовнішність, міжособистісні взаємини, інтереси, активність, емоції та переживання. Інтерпретативні схеми оцінювання свого Я у підлітковому віці мають яскраво виражену гендерну специфіку, яка зумовлена умовами соціалізації юнака чи юнки. Перспективним, видається нам, є дослідження специфіки гендерної соціалізації підлітка у різних спільнотах з метою виявлення позитивних і негативних наслідків такої соціалізації.

Список використаних джерел

1. Алешина Ю.Е. Трудности усвоения половой роли как фактор участия в неформальных объединениях / Ю.Е.Алешина // Психологические особенности самодеятельности подростково-юношеских групп: Сб. науч. трудов – М., 1990. – С.106-112.
2. Бендас Т.В. Гендерная психология: Учебное пособие / Т.В.Бендас. – СПб.: Питер, 2005. – 431 с.
3. Берн Ш. Гендерная психология / Ш.Берн. – СПб.: Прайм-Еврознак, 2001. – 320 с.
4. Говорун Т.В. Гендерна психологія: Навчальний посібник. / Т.В.Говорун, О.М.Кікінежді. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2004. – 308 с.
5. Гритчук Г.В. Гендерні уявлення у структурі ідентичності в юності / Гритчук Г.В., Тодорів Л.Д. // Збірник наукових

- праць: філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ, 2007. – Вип.12. – Ч.1. – С.148-153.
6. Клецина И.С. Гендерная социализация. – СПб.: РГПУ им.Герцена, 1998.
 7. Кон И.С. Психология половых различий // Психология индивидуальных различий. Хрестоматия / Под ред. Ю.Б.Гиппенрейтер, В.Я.Романова. – М.: ЧеРо, 2000. – С.154-160.
 8. Лактионов А.Н. Координаты индивидуального опыта / А.Н.Лактионов – Харьков: Бизнес Информ, 1998. – 492 с.
 9. Омельченко Е.Л. Молодежные культуры и субкультуры / Е.Л.Омельченко – М.: Изд-во “Институт социологии РАН”, 2002.
 10. Социология молодежи: Учебное пособие / [Ю.Г.Волков, В.И.Добреньков, Ф.Д.Кадария, И.П.Савченко, В.А.Шаповалов] / Под ред. Ю.Г.Волкова. – Ростов –н /Д.: Феникс, 2001.
 11. Карп’як Вадим. Молодіжні субкультури // Спілка української молоді – www.cym.org/ua/content/subcult1.asp

The article is dedicated to the problem of gender identity for teenagers. The article examines the question of gender socialization, mechanisms of forming interpretative scheme for subjective experience while evaluating by a teenager his own “I”. It reveals gender specific in formation interpretative scheme of valuation “I” for teenagers.

The article analyses some peculiarities of forming such schemes for boys and girls of different youth organizations. It reveals the role of youth subcultures in forming gender identity for a teenager.

Key words: socialization, gender identity, interpretative scheme, youth subculture, youth organizations.

Отримано: 15.03.2010

Особливості самокатегоризації особистості юнаків у контексті становлення особистісної та соціальної ідентичності

Стаття присвячена аналізу проблеми становлення особистісної та соціальної ідентичності студентів як необхідної умови їхнього самовизначення і самореалізації у суспільстві. Розглядається динаміка самокатегоризації студентів у процесі професійного становлення.

Ключові слова: ідентичність особистості, самовизначення, самореалізація, самокатегоризація, професійне становлення.

Стаття посвящена аналізу проблеми становлення личностной и социальной идентичности студентов как необходимого условия их самоопределения и самореализации в обществе. Рассматривается динамика самокатегоризации студентов в процессе их профессионального становления.

Ключевые слова: идентичность личности, самоопределение, самореализация, самокатегоризация, профессиональное становление.

Активні соціально-економічні, політичні, культурні трансформаційні процеси у сучасному суспільстві відбиваються на внутрішньому світі людей, на процесі соціалізації і формування ідентичності особистості. Інтенсивність і суперечливість цих змін визначають необхідність становлення активної і гнучкої життєвої позиції особистості у змінних умовах соціального буття, що є детермінантою варіативного моделювання особистісних конструктів, застосування потенційних здібностей для успішної соціалізації, самореалізації і особистісного зростання.

Аналіз теоретико-методологічних концептуальних положень щодо розвитку та формування особистості (Б.Г.Ананьев, Л.І.Божович, Л.С.Виготський, Г.С.Костюк, О.М.Леонтьев, С.Д.Максименко та інші), ключових ідей філософсько-психологічної концепції С.Л.Рубінштейна щодо полісистемності буття людини та інтегральності її якостей і властивостей дозволяють визначати феномен особистості як категорію, що об’єднує і вибудовує психічний світ людини. Особистість – це форма існування психіки людини, яка являє собою цілісність, здатну до саморозвитку, самовизначення, свідомої